

„Malá slova“ a jejich podíl na stylu mluvených projevů

JANA HOFFMANNOVÁ
(Praha)

<https://doi.org/10.25167/Stylistyka26.2017.10>

- (1) A **hele** píte to vystydne / totiž studený už to není dobrý / já to dám když tak přihrát
C já myslím že to takhle vypijem
D **jó** je to dobrý takle
C já mám strašně ráda svařáka / ale jednou sme to vrátili / byla sem tam ještě s jedním kamarádem / a **jako** von na to měl náladu **jo prostě** // dali sme si svařáka a von k tomu čuchnul a říkal / tady to je strašně ředěný / tak moc že **jako** to pít nebudu // a zavolał si vrchního a říkal / tak my vám tady vracíme **jako** svařáka a tady to myslím že **jako** ste to přehnali s tím ředěním / von se ze začátku snažil **jako** / a jak víte že to je ředěný **a** takhle / a a nakonec to vzal zpátky **jó** / nehádal se **prostě** / takže bylo vidět že **jako** / já jinak na to náladu nemám / že já bych nikdy v životě nic nevrátila / řeknu ano / vypiju / v pohodě // a teď když už von to **jako** začal / tak sem se k němu přidala a **jako** šli sme potom radši pryč
- (2) A **no** ty sou (= boty)
B kolik za ně chce
A pět set padesát / **no** já bych po nich skočila
B **no** ale sou krásný¹

Ukázka (1) je z přátelské návštěvy, účastní se jí tři mladí lidé, tématem konverzace je nabízené pohoštění – svařené červené víno („svařák“). Z ukázky je patrná mimořádně vysoká frekvence výrazu *jako*, vedle něj se ale objeví i výrazy *jo/jó*, *hele*, *prostě*.² V ukázce (2) nabízí jedna známá druhé ke koupi

¹ První dvě ukázky pocházejí ze staršího korpusu O. Müllerové, kde jsou v transkriptech užívána lomítka pro označení prozodické segmentace promluvy (zhruba na promluvové úseky).

² Tuto ukázku jsem ve větším rozsahu interpretovala ve své kapitole (Hoffmannová 2016) ve *Stylistice mluvené a psané češtiny* na s. 60–62.

boty a lze si tu všimnout výskytu slůvka *no*.³ V tomto příspěvku bych chtěla ukázat podíl podobných „malých slov“ (Adamec 1998) na stylu každodenních, tj. neveřejných, neformálních, nepřipravených mluvených rozhovorů („konverzací“); a zároveň prostřednictvím tohoto tématu potvrdit to, co už asi dobře víme, totiž že „gramatika“ mluvených projevů musí mít speciální povahu; musí být gramatikou komunikační, interakční; a nemůže dost dobře pracovat s kategoriemi a termíny vypracovanými gramatikou založenou na datech z psaných projevů (zde mám na mysli zejména kategorie slovních druhů). Zmíněná nezbytnost komunikačního, interakčního zaměření se ovšem týká i stylistiky mluvených projevů.

Zajímají mne tedy česká synsémantika typu *no, jo, tak, teda, jako* a další, která jsou v mluvených projevech mnohofunkční. Za „neplnovýznamová“ (synsémantická) jsou opět pokládána na pozadí psaných textů; v mluvených projevech nesou řadu významů, ale jejich sémantický záběr sahá až k významové vyprázdňenosti, která tato slova sblíží s typickými českými vycpávkami jako *prostě, vlastně, normálně...* Zatím jsem vyšla z výrazů nejfrekventovanějších, ale jejich skupinu bychom mohli z různých pozic dále rozšiřovat. Z hlediska stylistického se k častým vycpávkám, výplňkovým slovům („fillers“) přibližuje např. výraz *v podstatě*, což je vycpávka intelektuálnějšího charakteru, jaksi stylově vyšší. Z hlediska vývojového se tato skupina mírně obměňuje, k tradičním výrazům přibývají nové, nebo postupně získávají na frekvenci – v češtině v poslední době např. *jakoby* a zejména *jakože*.⁴ Z hlediska regionálního rozrůznění do skupiny sledovaných výrazů i v oblasti Čech patří slůvka *ne, že* – ta jsou však zřejmě frekventovanější na Moravě. Dále můžeme ke sledované skupině připojit i tolik proskribované české *vole* (které rozhodně neztrácí oblibu, naopak ji zřejmě získává i u žen a mladých dívek). Tím se dostáváme k další skupině tzv. přívětných (přídavných) výrazů (srov. Müllerová 1966), které mají povahu výrazně kontaktovou (*hele, viš, koukej, poslyš, poslouchej, počkej*) a převládají mezi nimi ustrnulé slovesné tvary; i tady se projevují vývojové posuny, před nějakým časem se nápadně prosadilo užívání výrazu *vid', chápeš*, později např. *ty jo*. Pro české mluvené narativy je emblematický i výraz *prej*, který je ovšem do značné míry funkčně specializovaný, funguje

³ Zabývala se jím O. Müllerová v opolské „Stylistyce“ (Müllerová 1996).

⁴ Šíření tohoto výrazu v českých mluvených projevech může být ovlivněno i slovenským *akože* (srov. k tomu Hoffmannová 2010).

jako signál reprodukce řeči (zejména cizí, někdy i vlastní), a hlavně tam, kde uvozovací segment neobsahuje verbum dicendi: von říká *to ste neměli dělat* a my prej *no my za to nemůžeme* a von prej *no tak ale je to škoda...* (Srov. Hoffmannová 2008; Hoffmannová, Kolářová 2008.)

Ze slovních druhů řazených (tradičně) do kategorie synsémantik jsem zatím uváděla hlavně partikule, ale patří sem také zájmena (pronomina), včetně zájmných příslovcí (pronominální adverbia). Zde se nabízí další (značné!) rozšíření sledované skupiny a zpochybnění tradičních slovnědruhových kategorizací. Neboť každodenní české mluvené projevy jsou přímo prostoupeny množstvím zájmen, především neurčitých a ukazovacích (*ten, tendle, takovej, ňák, ňákej, tak ňák, takovej ňákej...*); a i zájmena „ukazovací“ (demonstrativa), která jsme zvyklí chápat jako prostředky deixe a reference (ať už exoforické nebo endoforické, mimotextové či vnitrotextové), zde ztrácejí svou původní funkci (identifikační, delimitační, determinační; srov. už Mathesius 1947) a stávají se nositeli nejistoty, neurčitosti, tedy hodnot pro styl nepřipravených mluvených projevů bezpochyby příznačných. K „pseudoukazovacím“ výrazům, které by už asi ani neměly být řazeny mezi „zájmena“, je tu pak možno přidat i rovněž nadužívané osobní zájmeno *von/vona/voni* a zejména neutrální bezrodé *vono* (*Vono některý už tomu ani nerozumějí...*).

Zájmena možná tvoří jeden – vydatný – okraj naší skupiny „malých slov“. Z druhé strany bychom možná jako okraj mohli uvést tzv. hezitační zvuky jako *ee, hm, ehm, mmm...* Ty jsou v mluvených projevech stopami váhání mluvčího, jeho zápasu s pamětí i s formulací, hledání vhodného vyjádření; nejsou to tedy jenom zbytečné, nefunkční či vyloženě rušivé prvky (i když při enormní četnosti tak mohou působit), ale prvky přirozeně související s technikou mluveného projevu. A nesmíme zapomenout ani na speciální techniky vedení rozhovoru, determinované především mechanismem střídání mluvčích (známým z konverzační analýzy): v rozhovoru se „malá“ slova (např. *no, jo, ne, ale, tak, teda, jako*) uplatňují na začátku replik (ve funkci uvozovací a otvírací, ale také ve funkci navazovací, hlavně u replik odpověďových) i na konci replik, byť to mohou být konce značně neurčité, nedořečené... I tady přitom může docházet k vývojovým proměnám: jako oblíbený „startér“ dialogických replik se zřejmě např. v mluvě mládeže dnes prosazuje slůvko *hej*. (Pokud se u těchto výrazů zdůrazňuje jejich funkce navazovací a zároveň členicí, bývají hodnoceny i jako ekvivalenty interpunkčních znamének v psaných textech. A důležitá je

i funkce rytmiizační: sémanticky vyprázdňené výrazy upravují, regulují přirozený rytmus řeči.)⁵

K výše zmíněnému problému, nakolik uváděné výrazy máme považovat za plnohodnotná slova, je třeba ještě zmínit přístup foneticko-grafemický. V psaných projevech i v transkriptech mluvených projevů se některá ustálená spojení (původně samostatných) výrazů píše někdy dohromady, někdy zvlášť: *no jo* i *nojo*; *že jo* i *žejo*; *tak že* i *takže*; *jako by* i *jakoby*; *jako že* i *jakože*; což může mít někdy jakousi funkčně sémantickou motivaci, ale většinou už nikoli. Máme tedy *žejo*, *nojo*, *jakože* považovat za jedno slovo? Nakonec si umím představit, že by se v přepisu mluveného projevu napsalo dohromady i *takňák*, atd. Tohoto problému si všiml M. Vondráček (2008) a opakovaně na něj poukazuje F. Čermák (2008, 2015 aj.).

Kolegyně Lucie Jílková se v poslední době zabývá výrazem *tak* (Jílková, v tisku); snažila se u něj identifikovat významy a funkce intenzifikační, kvantifikační, podmínkové, důsledkové, navazovací a uvozovací a mnohé další (právě i spojení s různými fázemi rozhovoru a pozicemi v replikách), a pokusila se rozlišit, zda se *tak* v analyzovaných rozhovorech chová jako adverbium, spojka (konjunkce) či jako partikule. K těmto možnostem u naší neurčitě ohraničené skupiny „malých slov“ přistupují ještě interjekce. Pro konferenci International Pragmatic Association (v Belfastu v roce 2017) připravuje prof. Peter Kosta s dalšími slavistkami panel o *turn-initial elements* (výrazech obsazujících pozice na počátku replik). V anotaci panelu uvažuje pro češtinu např. o výrazech *tak*, *teda*, *no tak*, o oslovení a vokativu, ale také o interjekcích (*jé*, *ježišmarjá*). Pro angličtinu uvádí *ah*, *oh*. Interjekce jsou tu jistě rovněž ve hře: výraz *jé* bezpochyby patří mezi časté „startéry“ českých dialogických replik, spolu s ním i další expresivní interjekce jako *ježiš(marjá)*, *kruci*, *sakra*; na druhé straně mezi interjekce bývají řazeny i výrazy *no*, *jo*, *ne*, tj. v rozhovoru frekventované startéry odpovědí,⁶ které patří k nejčastějším „malým slovům“.

Ještě se musím zmínit o slovním druhu konjunkcí a o jejich využívání v běžných rozhovorech. Např. český výraz *nebo* v mluvených projevech přestává mít platnost konjunkce (disjunktivně usouvztažňující různé alternativy či eventuality) a funguje hlavně jako signál opravy; v tomto případě zřejmě opět

⁵ Za připomínku děkuji anonymní recenzentce.

⁶ M. Vondráček (2015) podrobně rozebírá stanoviska hlavních českých mluvnic k partikulím a interjekcím a obtížnost rozlišování mezi odpověďovými partikullemi, přitakacími adverbii, kontaktoými citoslovci atd.

směřuje k partikularizaci (srov. Mrázková, v tisku). Podobně výraz *ale*, o jehož příslušnosti ke spojkám se asi dlouho nijak nepochybovalo, zřejmě není pouze spojkou odporovací, která vyjadřuje kontrastní, protikladný vztah dvou proposic; v rozhovoru *ale* leckdy funguje jako sémanticky vyprázdněný výraz s funkcí obecně navazovací. I pro angličtinu se v poslední době konstatuje, že např. klasická konjunkce *because* přechází spíše do kategorie „discourse markers“ (Stenström 1998); totéž lze říci v případě mnohdy oslabené kauzální sémantiky i o české spojce *protože* (s výslovnostními variantami *prtože*, *prže*, *pže* aj.).

Je otázka, zda by pomohlo zahrnout všechna naše „malá slova“ do široké, otevřené kategorie nazvané nějak jako „discourse markers“ (Schiffrin 1987) a považovat ji za samostatný slovní druh. Taková neurčitě rozplývavá kategorie sloužící jako „sběrný koš“ by asi nebyla ideálním řešením; navíc je tu problém označení – v češtině těžko hledáme ekvivalent k „discourse markers“. Ale s tradičními slovními druhy (které – světe div se – dlouho nebraly na milost ani partikule) asi už také pro mluvené projevy nevystačíme. Pokud bychom přece jen uvažovali o „discourse markers“, jádro této kategorie se jeví jako relativně soudržné – zahrnuje výrazy, které plní funkci a) konstrukční, textově organizační (koheze, navazování, odkazování, uvozování), b) kontakto- a c) komentářovou, hodnotící, postojově intenzifikační apod. Funkce c), zčásti i b) směřuje do sféry pragmatické. (Srov. k tomu i Müllerová 1996, 2007.) Mimo jádro se však pohybují ještě výrazy plnící především funkci výplňkovou, nebo výrazy hezitační; a čím více se zaměřujeme na výstavbu rozhovoru, tím výrazněji nám vyvstávají takové skupiny jako výrazy obsazující začátky nebo konce replik; začátky replik, kterými někoho přerušujeme, skáče- me někomu do řeči; začátky replik odpověďových (výrazy souhlasu/nesouhlasu) apod.⁷ Někdy plní příslušné markery více funkcí najednou, jindy převažuje některá z nich. V další, konkretizační části příspěvku se pokusím umístit do takto vymezeného prostoru výrazy *jako*, *teda*, *jakoby*, *jakože* (srov. už Hoffmannová 2010) a ilustrovat na nich naznačené problémy.⁸

⁷ Už v r. 1994 psala U. Żydek-Bednarczuk o výrazech stojících na počátku replik iniciačních (např. zavádějících nové téma), replik reaktivních (vyjadřujících doplnění, vyvození závěru), apod.

⁸ K analýze byla využita data z korpusu ORAL2013 (Ústav českého národního korpusu, Praha); odtud pocházejí všechny následující ukázky. Za pomoc při získávání korpusových dat děkuji kolegyni Zuzaně Komrskové.

Každý z uvedených čtyř výrazů má v češtině svou vlastní „historii“. Výraz *jako* je z nich nepochybně nejfrekventovanější (v korpusu ORAL2013 45 051 výskyty); to je ovšem způsobeno tím, že i v mluvených projevech – z nichž se skládá využitý korpus – se výraz *jako* vyskytuje ve významech a funkcích odpovídajících především projevům psaným, tj. jako spojka se srovnávací, přirovnávací sémantikou (*je stejně velký jako já*; frazémy typu *zdravý jako ryba*), spojka připojující doplňky a přívlastky ve vztahu identifikačním (*doběhl jako třetí, my jako katolíci, firma jako jsme my*) nebo uvozující příklady a výčty v apozičním vztahu (*má rád míčové hry jako fotbal, basketbal nebo volejbal*). Spojkové *jako* tu nechávám stranou a jeho odfiltrováním se z výše uvedené korpusové vyhledávky dá mnoho dokladů vyřadit. Zde nás zajímá *jako* částicové, které bývá uvedeno až na konci slovníkových hesel a bývá klasifikováno jako hovorové, obecné, lidové, jako slovo výplňkové či „s pokleslým významem“ apod. (Srov. Kolářová 1994; Rinas 2013.) Výraz *teda/tedy* patří v českých mluvených projevech rovněž mezi nejfrekventovanější; vyskytuje se tu s naprostou převahou v kolokviální podobě *teda* (7944 výskyty v ORALu 2013), jen výjimečně ve spisovné podobě *tedy* (pouhých 122 výskyty, tedy asi 1,5 % z celkového počtu dokladů; v korpusech psané češtiny by byl poměr *tedy* : *teda* diametrálně odlišný).⁹ Výrazy *jako* a *teda* najdeme také mezi patnácti nejfrekventovanějšími slovy podle *Frekvenčního slovníku mluvené češtiny* (Čermák a kol. 2007). Naproti tomu výrazy *jakoby* a *jakože* v poslední době v neformální mluvené češtině nabývají na frekvenci (lze to pozorovat i v neformálních psaných projevech mladých lidí v elektronické komunikaci), ale ve slovníku ještě na přední místa nepronikly a také výskyty v ORALu je méně (*jakože* 1993, *jakoby* 2887). Shrnutím výzkumu provedeného na přiměřených vzorcích vyhledaných dat (*jako* 500, *jakože* 200, *jakoby* 300, *teda* 800) chci potvrdit, že u těchto dvou výrazů se zřejmě ještě nevytvořila tak pevná vazba na nepřipravené mluvené projevy, jejich styl a vyjadřovací techniky. Navíc u nich vzniká komplikace při přepisu mluvených projevů – nelze spoléhat na to, že přepisovatelé tyto částicové výrazy napíší dohromady a nikoliv zvlášť (*jako že, jako by*), což může jejich sémantiku do jisté míry posunovat.

⁹ Ukázka střídání obou podob ve spontánním projevu: *na ambasádě v Praze . předběžně sem se tam tedy zkontaktovala s paní .. dyž sem teda jí to trošku řekla .. a zároveň ona teda řekla . že pokud bychom tedy poslali pozvánku . tak že si myslí . že by nebyl problém...* V transkriptech z korpusu ORAL2013 se tečkou značí kratší pauza, dvěma tečkami pauza delší.

Styl nepřipravených mluvených projevů bývá nezřídka charakterizován jako chaotický, neuspořádaný, málo racionální. To je ovšem charakteristika založená na porovnávání se stylem projevů psaných, mnohem uspořádanějších a výrazově propracovaných. U prototypických projevů mluvených musíme počítat s racionálníitou *sui generis* a s pohybem mezi vyjadřovacími postupy „racionálními“, blízkými projevům psaným (jako je např. vysvětlování, upřesňování, vyvozování důsledků apod.) a „méně racionálními“, poznamenanými nejistotou, váháním, hledáním výrazu apod.: ty pak vedou k neurčitému vyjadřování, k opakování výrazů, k užívání „zbytečných“ vycpávek aj. Užívání sledovaných výrazů je poznamenáno i specifickou „racionálníitou“ mluvených projevů spojenou s jejich výraznou dimenzí dialogickou, interaktivní: podílejí se na formulaci otázek i odpovědí, a zejména výrazy *jako* a *teda* se do značné míry uplatňují i jako signály reprodukce řeči.

Všechny sledované výrazy se vyskytují (někdy i opakovaně!) tam, kde mluvčí chce své vyjádření dodatečně vysvětlit, upřesnit, opravit, nahradit konkrétní výraz jiným výrazem nebo výstižnějším opisem, parafrází:

tak mi to dodalo sílu . **jako** energii . víš
já sem zvyklá že stahuju doma topení .. **jako** úplně
kdybys měl normálně fakt peníze .. **jako** ne nějak mega ale . normálně
sem se právě ptala jesi pije . no to **jako jako** ne jen v práci . jesi i doma vid' . jesi . vubec .
víš co to je derby? **no prostě jako** dyž hrajou dva kluby z jednoho města velkého...

já si to úplně pamatuju . že sme jeli do Řec- . **teda** do Chorvatska
mně nadával . **teda** ne mně nadával . na tebe nadával .
hmm . já sem si koupila teďka . **teda** naši mi koupili k narozeninám já sem si koupila za ně
my sme se ptali jak to tam vypadalo . **teda** Zuzka se ptala
mě spíš štve že na vysoký .. **teda** na masážně vůbec není možnost studovat eee .. takový ty
běžný jazyky od začátečníků .. jo ? třeba angličtinu .

no předtím sem tam byla když sem sem jela snad po* podruhy do Brna .. **jakože** v rámci rande
malá . sestřenice .. od Klárky .. a . byla tam **vlasně** s náma jela tam . s nima **jakože** v rodičema
ti se tam o ni starali .
tak sme šli **jakože** do města a ona tam byla ze svým ne tak .. sme spali **jakože** přespávali
u nich

tak to je vlasně ve Valticích a my sme byli **jakoby** přímo . v penzionku kterej je přímo pod valtickým zámkem . takže bylo to tam supr teda no

A: jak dlouho už ste s Petrem spolu vlastně ?

B: ty jo .. asi .. **jakoby** vod začátku magistra takže . dva roky plus teďka .. **jakoby** . bude to pět let .

Zejména výrazy *jako*, *teda* se uplatňují i při uvození nové myšlenky, nového dílčího tématu, argumentu či vyvození důsledku:

my sme šli na vosmičku na lyže . ale **jako** to stálo za to . protože **jako** ráno ty sjezdovky byly fakt urolbovaný . ty vole
jeho žena byla hospitalizovaná . no a v každym případě prostě von **jako** zůstal s tou první holčičkou **jako** sám

dvěstěpadesát korun za to zase chtěj jo? hmm to je **teda** dost
to se měly vypustit všechny tydlety přehrady . no na Dyji to **teda** asi neudělali
že **teda** dyž sem se nepřejídal a eště sem jedl tady ty pilule že sem **teda** vopravdu těch asi vosum kilo dal dolů
prtože abych si eště musela dokupovat peřinák a dalších deset tisíc . tak to **teda** už ne
dáme to za úkol tady mladýmu . von tě pak bude hledat .. **jakože** . normálně zkusíš tu její . ten volací znak přepsat

K těmto ukázkám poměrně racionálních formulačních postupů v mluvených projevech přidejme ještě fungování výrazu *teda* jako indikátoru přípustkové sémantiky a výrazu *jakoby* ve významu „třeba, případně“:

no to sem asi **teda** neměl dělat
já můžu v podstatě všechno jako . i dyž teď **teda** na to nebyl moc čas
aha sem ti **teda** nenechala moc . (se smíchem) chceš eště já ti naleju ode mě

A: posadil sis ju někdy za volant ?

B: no ne . vona **teda** seděla za volantem trolejbusu to jo ale nejela s tím

jako to by byla škola že bys . **jakoby** potom dělala psychiatra . psychologa?
a víš co třeba dyž seš v tom autě tak si říkáš jo může do tebe někdo . **jakoby** eee narazit nebo tak ale víceméně . s tím můžeš eště něco dělat ale v tom letadle

Nyní už přejdu k hojným dokladům toho, jak se sledované výrazy uplatňují jako indikátory příznačných technik, vyjadřovacích postupů spontánních mluvených projevů a jejich stylu. Za zmínku stojí např. otázky, u nichž především výraz *teda* zvyšuje naléhavost, důraznost, apelovost a může se vyskytovat v nejrůznějších slovosledných pozicích (velmi často i v pozici koncové):

a eště máte . **jako** . ňákou . naplánovanou .. věc ? .. **jakože** . v pátek tam jedete už?
to jo ale taky vim že . Kuba říkal že sou plaché .. **jakože** . **jako** to je normální stav jo?

a čím by si se **teda** chtěla žít? a jak to je **teda** latinsky? a kolik ty **teda** tam máš peněz? chceš **teda** jít do toho divadla? no a co **teda** s tím **jako** . musíte to zacvakat nebo jak? a co **teda** ty holky? no a co **teda** potřebuješ poradit? no a ty teďka máš co **teda** eště dodělavat všechno?
a počkej vy ste tam **teda** na něj čekali? a kdo **teda** může přijít?

a vzal to zase .. tak teďka nechápu proč to vzal **jako**?
tak proč sem jezdil **teda**? no a tak to léto budeš doma **teda**? Járo a ty jedeš kolikátýho **teda**?
to je Tomášek jo **teda**? a Eliška dojde v kolik **teda**? . z kama jede ? . z Kunovic ?
a co dělaj ty Martinovi bratrance **teda**? Alenko a ty chceš jenom číst knížku dneska už **teda**?

Výrazy *jako*, *teda* i *jakože* se velmi často objevují jako signály reprodukce řeči (cizí i vlastní) a reprodukce myšlení (tj. vlastních myšlenek, vnitřní řeči). Jsou většinou zapojeny do reprodukční pasáže (mnohem méně často do segmentu uvozovacího) a zdá se, že častěji se účastní uvozování řeči nepřímé než řeči přímé (což je u výrazu *jakože* podporováno komponentem *-že*). Někdy se vyskytují spolu s typickými uvozovacími signály nepřímé řeči (*že*, *at'*, *aby*, *jestli* aj.), jindy tuto signalizační funkci přebírají samy. V mluvených projevech jsou ale běžné i rychlé přechody mezi řečí přímou a nepřímou (pokud se obě formy vůbec dají rozlišit, např. v případech s *prej*).

jako já furt . Lenko já sem udělala něco špatně a Lenka už mně to ani neříkej
tak nejdřív **jako** ne pak si to nakonec vzal
no to říkal Hašek . **jako že** by to bylo pěkný no
teďkom se ptají těch lidí **jako** jak to dělaj nebo co je k tomu třeba přivedlo
budu kupovat počítač . no. tak sem si říkal **jako** koupim desku, procesor, paměti
no ty si **prej jako** . jednu tu soupravu **jako** zapomněla sundat . že si se **jako** . voblíkla a . že si
s ní vodešla a vono to **prej** bylo takový trošku docela luxusnější prádlo

no a . já sem říkala **teda** Jano to je velký
no tak sem říkala **teda** . **že** na každýho jednou dojde;
a tož potom mně Pavel volal **že teda** ten Hostýnek padá
jo to mi volal v sobotu dopoledne ten Pepik . **at' teda** přijedu . já sem řekla , že ne
Magda furt chtěla vědět . **jestli** už **teda** sem se ptala . **jestli teda** pudou nebo nepudou
pak říkali **jakože** todlencto **že** je nebezpečný . a **že** se to stává
a tak voni se tomu všichni smáli **jakože** to je výbornej název . **že** to eště neslyšeli
a von povídá tak já sem vydržel . **jakože** . **že** se mu nechtělo . prostě přijít vo peníze
takže sem hledal v Motole traumačku . pak dyž sem našel traumačku . tak tam **teda jakože** .
pani v okýnku **jakože** . proč s tím jedete do Motola proboha ?

Příklady na vyjadřování výrazných hodnotících postojů (často za účasti expresivních výrazů) uvádím aspoň se slovem *teda*, které je v těchto spojeních asi nejčastější:

to je **teda** labuží, **teda** to je drsný **teda**, tak to je **teda** drsný, ty **teda** to je humus, to je **teda**
dobrý no, to musí bejt **teda** šílený, **teda** to bylo, no nadšená z toho **teda** nejsem, to je na hovno
teda, to je hustý **teda**, to je blbý **teda**, to je fajn **teda**, no to je gól **teda**, ale je to strašný **teda**,
tak to má dobrý **teda**, tak to je super **teda**

voni tam přišli a von už byl mrtvej . to bylo hrozný **teda**
to ste **teda** machři . to já tě **teda** obdivuju

Všechny sledované výrazy slouží jako exponenty neurčitosti, hledání výrazu, váhání, náznaku, přibližnosti (hodně se tu uplatňují spojení *takovej jako, tak jako, něk takle jako, já nevím jako, já teda nevím, tak to teda nevím, to nevím teda aj.*):

do tý Loužný si šla přes **takový jako** travnatý . ani to nebyly louky . já **nevím jako** . co to bylo polovičku baráku má prej na **nákej jako** částečnej bažině počkat a ty *s jako chtěla **jako** . **jako** na návstevu na tu podnikatelku nebo ?

nevím teda . to nevím teda . jak se menuje ta štvrť
to von by je děda ráno **jako teda jako to** . zlikvidoval
typ **teda** Pavarottiho **takovej trošku?**
jo a teďkon tuto .. teďkon **jesli** . teďkon **teda jestli** jo . **lesli** . pro tuty dvířka de použít tulenc-
ten rámeček . to nevíš

třeba se to otočí i dvakrát víš co to bylo **prostě v* eee** jedna votočka celý ne ? . mysím **jakože**
. **nevím nákejch** dvacet minut třeba nebo **nevím** jak to bylo dlouho .

Víťa podivej se na ní vona má hrozně **ňák** zvláštně ty . prsa **jakože** tagle . **jako ňák** hrozně u sebe .

ale francouzsky taky . **trošku jakože . jakž takž . ňák . jako** rozumím a něco vy* vyžbleptnu

a to je výhled z balkónu nového pokoje . na moře na bazén .. a ten původní pokoj ten byl **jako-
by** .. **někde tady jakoby** o patro níž

k boudě **já nevím** . **já nevím** jak se menuje . Dvorská ? . **asi** k Dvorský .. a ta je **jakoby** .. pod rozcestím na **takový** . jak je na rozcestí . jak se pak de **ňákou** ...

vlasně musíš si uvědomovat že to **jakoby** je . **ňákým způsobem jako** . že to není to . to konečný .. **jakoby** že . teď si jedeš vodpočinout

Při pojmenovávání neurčitých představ, pro které mluvčí jen obtížně hledá výraz, váhá, jak je nazvat, se zvlášť výrazně uplatňuje částice *jakoby* – jak ukazují další doklady, vyjadřuje tu význam „něco jako“ („něco jako náplň“, „něco jako kalhotovej kostým“) nebo význam „tak nějak, jaksí, do jisté míry“:

to . dycky dyž ty lívance byly eště teplé takové voňavé . tak zme si vzali vlasně . tu . **jakoby**
ten . tu náplň . tak sme si to potřeli nahoře . a jedli sme
ta Simonka měla . **jako** . ten . kalhotovej . **jakoby** kos* . no ne kostým měla . černý kalhoty
bílý sako jenom takhle kratší

dá ti to na takovou .. dá ti to na takovou vyvýšenou . **jakoby** .. takovou **já nevím** taková
lavička je to nebo **já nevím** jak bych to pojmenoval

je tam cedule zákaz zastavení tam je na zemi . tam je na zemi sou vobrovský takovýhle **eee**
nakreslený **jakoby** cedule . kde je zákaz zastavení

to prej ještě tenkrát bylo . a to se **prostě** udála **taková jakoby** pomazánka ze syrového masa to byl . eee hovězí maso roz* rozemletý a do toho se dali různý . koření

A: ale tak to je super vlasně že to teta takle má **jakoby** . takovou polopráci ne nebo

B: vlasně vona se živí je prodává ty vitamínový . takle vona vystudovala **teda** je dietní terapeut

věc o které všichni mluví a které se nevyhneš protože **prostě** . je to . něco co . momentálně . **jakoby eee** . ovlivňuje **eee** tu společnost ..

fakt se zavřu v tý knihovně a **prostě eee** . za ty tři dny **jakoby** .. si to zkompletuju . jo . **prostě** dodělám uvozovky tam kde maj bejt

a takže vy to **jako ňák** to já vim že si tenkrát říkal **ňák** že to chcete **jakoby** . pomalu navrtávat až to spadne a pak si tam postavíte co budete chtít

Maximálně volný slovosled mluvených projevů v češtině umožňuje i to, že všechny sledované výrazy můžeme najít na konci syntaktických jednotek (ať už jsou jejich hranice jakkoli nezřetelné). Výše jsme už zaregistrovali jejich výskyt na konci otázek. Mimo otázky (srov. už výše příklady na vyjadřování hodnotících postojů, např. *to je hustý teda*) jsou pak na pozici jakéhosi vyprázdněného koncového „přívěsku“, přídavného výrazu, „měkkého“ vyznění výpovědi jaksi „do ztracena“ (v případě, že mluvčí není přerušen), nebo jsou stopami neukončenosti výpovědi, jejíž realizaci přerušil jiný (nebo i tentýž) mluvčí: *no a voni teda...*

že to bude takový intimčo **jako**

aby to vůbec spustili . aby se to mohlo vyrábět **jako**

udělali jí ty vopichy a **jako** má to lepší . aspoň dá ruku dozadu **jako**

jak jak se ti to podaří **jako** se k tomu . postupně . to neříkám že to máš hned **jako** . k tomu se musíš dopracovat jo .. ale na druhou stranu . pak sou věci který mám rád **jako**

ale **jako** nikdo jí **jako** nic neudělal akorát že mosela jít prostě pěšky třicet kiláků **jako**

no a to je před koncem roku a to nikdo nic nehledá **ňák jako**

to je byznysmen .. ty jo mladej týpek . tam lítají prachy jako prase **jako** . my zme uplný nic proti tomu co on točí . co on má z toho . **jako**

ale nemaj tam ten alkohol **teda**; pokud ti to pojede **teda**; to by mě zajímalo **teda**; nelíbilo se mi to vůbec **teda**; no ale todle **teda**; no já doufám že už to byli ty zmrzlý **teda**; já sem si říkala ó ježiš to bude taky **teda**

to je snad největší katedrála nebo jedna z největších katedrál . **teda** .. eee snad . v Evropě určitě **teda**

já sem z toho **teda** .. **jako** dost .. **jako** nikdy bych nečekala že někdo . kdo mně byl někdy takle blízkej

byly tam mešity a . budhistické chrámy a všechno možné tam bylo prostě no .. fakt krása **jakože**

my dyž sme tam jeli poprvý tak von už tam jel potřetí . a měl to tam domluvený **jakoby**
tak **jako** někerý hospody zavřou tak jako tak protože musej **jakoby**
pro mě je to prostě mnohem horší varianta protože to .. pře to po ní jenom opravujem **jakoby**
budou mít jeden den . a pak druhej den že **třeba** k večeru poletijou **jakoby**

A poslední, pro mluvené projevy snad nejprůzračnější kategorie, kde u sledovaných výrazů těžko hledáme konkrétnější významy a funkce – uplatňují se zde vyloženě jako „vycpávky“, „výplňková slova“ (fillers), hezitační prvky, „pomůcky“ při produkci řeči. Časté je opakování i shluky několika vycpávek – *prostě jako, teda vlastně, teda jako / jako teda*, aj.; vlastně už neustálé opakování téhož výrazu samo svědčí o tom, že jde skutečně o pouhou vycpávku, která je pevnou součástí idiolektu určitého mluvčího.

pučení těch šatů . ale že je to **jako** k vyzvednutí až **jako** v tom tejdnu před veselkou
tak ale **jako** mrzí mě trošku . že sme nebyli tak **jako** víc **jakoby** v tom neměli jasno
to je zpětná vazba . no . to je jasný .. no . **jako** i navopak . že když člověk **jako** . měl by umět
dávat . aby **jako** taky uměl brát
jako dyž už se **jako** . **jako** sourozenci rvou .. je fakt že vona je na něj hodně **jako** vzteklá ..
a hodně **tak jako** ho sekýruje .

nereagoval na to že já **teda jako** ho poslouchám
no ale **teda** to **jako** to mě nasralo **teda jako**
ale tohodle dědu s tou holkou **teda jako prostě** neviděli no
tak jí Lenka **teda** vysvětlila že jí . asi . **jakože** potřebuje
a i trošku to vztáhnu **teda jakože** na univerzity a **tak**

my sme tam vlasně byli . **jakože** s Denisinou ségrou . jo . tak sme jeli . **jakože** . na prýgl
sem taky hodně žvatlal .. protože Ctirad měl dovolenou .. a .. eee . tak sem **jakože** .. tak sem
jakože za něho zastupoval
jakože si myslím **jakože** . že **prostě** . není m* . **jakože** je možné že se ten člověk nezamiluje
nebo **jakože** . že si nesedne a že **prostě fakt jako**
tam sme měli **třeba** . hodinu **jako** mezi filmem . tak zme šli **jakože** . ven . do Brna . **jako**
provětrat se

takže já si necham ten zbytek uznat .. no a takže to udělám asi tak že . **jakoby** si vemu ale sko-
ro všichni Francouzi si berou rok pauzu . **jakoby** že dělaj . že dělaj **jakoby** dva semestry
že právě to **jakoby** . já mam na starosti **jakoby** Marek má na starosti **jakoby** ten Impuls . takže
jakoby to vedení těch článků a tak dále

Současné korpusy mluvené češtiny, které jsou součástí Českého národního korpusu, obsahují skutečně neformální rozhovory a jak je zřejmé, poskytují nepřeborný materiál právě pro výzkum „malých slov“, ale i dalších podobných témat. Mohla bych tu uvádět další předběžná zjištění – např. to, že sledované

výrazy jsou v kontextu mluveného projevu velmi často doprovázeny kratšími či delšími pauzami (nebo i hezitačními zvuky), což jen potvrzuje, že bývají spojeny s váháním, hledáním, formulačními problémy mluvčího. U kratších výrazů (*jako, teda*) je výskyt pauz o něco nižší (zhruba každý čtvrtý výskyt je doprovázen pauzou), u delších (*jakože, jakoby*) je pauz více, téměř u každého druhého výskytu. Častější (zejména u *teda*) je pauza následující po „vycpávce“ (než před ní). Pokud bychom se podrobněji zabývali kontextovým okolím těchto výrazů, sousedí v mluveném projevu často s dalšími „malými slovy“ (*no, jo, tak, to, prostě, ale, něk/nějak, takovej, nákej, nevím*), také s reprodukcí *že*, s tvary slovesa *být* (*je, byl/a/o/i, bych*) a (nápadně v případě *teda*) se zájmenem *já* a jeho dalšími tvary (*mi, mě, mně*). K tomu lze přiřadit i slovesný tvar 1. osoby *sem* a považovat to za symptom egocentričnosti a subjektivizovanosti bezprostředních mluvených projevů.

Na začátku příspěvku jsem naznačila také hypotézu, že k etablovaným „malým slovům“ *jako, teda* přistupují dvě další (*jakože, jakoby*) až v posledních letech a nejsou ještě na této funkčně-sémantické pozici stabilně usazena. Mohu nabídnout jedno zjištění, které by uvedenou hypotézu mohlo potvrzovat. Pokusila jsem se u zkoumaných čtyř výrazů odlišit funkce a významy „racionální“ (uvozují upřesnění, vysvětlení, opravu, připustku, vyvození důsledku nebo závěru apod.) od výskytů, kterým lze jen obtížně připsat podobné významy nebo funkce; tyto „neracionální“ výskyty jsou, jak už bylo řečeno, spojeny se svébytnou „racionalitou mluveného projevu“ a podílejí se na postupném formulování, hledání výrazů, váhání, na fungování dialogického mechanismu turn-taking, uplatňují se jako exponenty neurčitosti a jako vycpávky. V jednotlivých dokladech se samozřejmě převaha významů „racionálních“ a převaha sémantické vágnosti a vyprázdněnosti velmi obtížně rozlišuje; přesto snad lze konstatovat, že u výrazů *jako* a *teda* jasně dominují způsoby užívání symptomaticky spjaté s mluvenými projevy (ze dvou třetin jsou vycpávkami, vyprázdněnými „přívěsky“ na konci repliky, signály neukončenosti apod.), zatímco u výrazů *jakože* a *jakoby*, které ještě na cestě k sémantickému vyprázdnění nepostoupily tak daleko, převažuje „mluvenostní“ užívání nad upřesňováním, vysvětlováním, navozováním nových témat atd. jen mírně (asi v poměru 56 % : 44 %).

Před závěrem uvádím ukázky silně nasycené sledovanými výrazy, k nimž přistupují ještě *třeba, prostě, nebo, ale* a další podobné, a rovněž hezitační zvuky jako *eee*. Někde se obsedantně opakuje totéž „malé slovo“, např. *jakože*, jinde dochází ke kumulaci různých výrazů; působí na nás jako vycpávky, ale

zároveň zjišťujeme, že se podílejí na snaze mluvčího něco vysvětlit a upřesnit, nebo něco opravit, nebo fungují jako signály reprodukce řeči, zároveň třeba jako exponenty neurčitosti, účastní se i tvarování přechodů reproduktivních pasáží od řeči přímé k nepřímé. Některé z následujících ukázek pak buď obsahují téměř všechny námi sledované výrazy, nebo naznačují, že by možná v dalším výzkumu stálo zato sledovat i ustálené dvojice, trojice i delší řetězce „malých slov“ (*prostě jako/že/by třeba, jako něk prostě* aj.).

největších . přístavů na světě **jakože** takle **jakože** ne největší ale **jakože** .. co nejvíc převez . **jakože** takhle (odmlčení) **jakože** takhle na vývoz a na dovoz a takové co se tam nejvíc přeloží a všechno

a povídá . eště budu mít v pondělí co dělat ? . **jesi** má přijít ? pak mi eště volala **že teda jako** se staví doma

takže to byl . to byl váš předchůdce v **podstatě jakoby teda** nebo ten vás k tomu přived

sem scénograf víš a já . ty jo taji sem říkala právě že už mě strašně sere jak furt **jakoby** . **jakože** bylo super dělat **jako** na všechny ty představení a tak ale že je to debilní .

ale já zase sem . **třeba** jeden . předmět za těch pěk pět kreditů měl **jako** dobře **teda** dobře za jedna . **jakoby** výborně takže tím se mi to hodně srazilo

říkám **prostě jakože třeba** ty lidi by měli trošku počkat . no **vono jako** když někdo v patnácti začne sexuálně žít

nebo nákej problém **jako nebo** . ty to **jako** vo tom víš . co jak to tam je **prostě jakoby třeba** s tou sítí **jako ale** . ale neumíš to vyřešit **třeba** .. tak deš za tím ajťákem a řekneš

mně tam mně tam **teda jakože** . aniž bych byl **jako něk prostě** xenofob tak mně . mně vadí ta . ta severočeská povaha strašně

no **jakože** ho **třeba** maj rádi **nebo tak** . tak **prostě** ho nechaj **jakoby** . dožít ale .. a já taky no **prostě jako** . já nemůžu soudit **prostě** můj pes to není **jako**

Snad i poslední ukázky potvrdily, že jednotlivé významy a funkce „malých slov“ se v každodenních mluvených projevech velmi těžko rozeznávají, protože tu jsou často různě propleteny a vzájemně splývají; to, že do nich vkládáme určité „racionální“ významy, může být někdy způsobeno i naší „nadinterpretací“, „přinterpretací“, hranice mezi výplňkovými slovy a nositeli některých uvedených významů jsou vágní a kontextově podmíněné. Závěrem lze jen vyslovit přesvědčení, že „malá“ slova – právě v tomto nepřehledném funkčním

rozvrstvení – nedílně patří ke stylu neformální komunikace a k jeho hlavním stylémům, nejsou to tedy slova redundantní, „zbytečná“.¹⁰

Příspěvek vznikl v rámci projektu č. 15-01116S (Syntax mluvené češtiny), podporovaného Grantovou agenturou České republiky.

Literatura

- Adamec P., 1998, *K syntaxi a sémantice „malých slov“: slůvko to. – Přednášky z XLI. běhu Letní školy slovanských studií*, ed. J. Hasil, Praha, s. 55–58.
- Bakuła K., 2008, *Mówione – pisane: komunikacja, język, tekst*, Wrocław.
- Čermák F., 2008, *Partikule, jejich syntagmatika a kumulace v mluvené češtině. – Čeština v mluveném korpusu. Studie z korpusové lingvistiky 7*, eds. M. Kopřivová, M. Waclawičová, Praha, s. 63–74.
- Čermák F., 2015, *Kolokace a kolokabilita synsémantik: substituty a interjekce*, „Časopis pro moderní filologii“, 97, s. 51–57.
- Čermák F. a kol., 2007, *Frekvenční slovník mluvené češtiny*, Praha.
- Hoffmannová J., 2008, *Role českého prý/prej/pré při vyjadřování reproduktivních a modálních významů*, „Wiener Slawistischer Almanach“, Sonderband 72, ed. B. Wiemer, München – Wien, s. 149–164.
- Hoffmannová J., 2010, *České jako a slovenské ako, akože v mluvených projevech (malý konfrontační pokus). – Slovo – Tvorba – Dynamickosť. Na počesť Kláry Buzásyovej*, ed. M. Šimková, Bratislava, s. 359–371.
- Hoffmannová J., 2016, *Každodenní mluvené dialogy. – J. Hoffmannová, J. Homoláč, E. Chvalovská, L. Jílková, P. Kaderka, P. Mareš, K. Mrázková, Stylistika mluvené a psané češtiny*, Praha, s. 30–78.
- Hoffmannová J., Kolářová I., 2008, *Reprodukce cizí/vlastní řeči v mluvených projevech. – Čeština v mluveném korpusu. Studie z korpusové lingvistiky 7*, eds. M. Kopřivová, M. Waclawičová, Praha, s. 115–123.
- Jílková L. (v tisku), *K užívání slova tak (na materiálu soukromých dopisů a korpusu DIALOG)*.
- Kolářová I., 1994, *Výskyt a úloha výrazů nevím/já nevím a jako v mluvených projevech budoucích učitelů*, „Český jazyk a literatura“, 45, s. 165–169.
- Mathesius V., 1947, *Přívlastkové ten, ta, to v hovorové češtině. – Čeština a obecný jazykozpyt*, Praha, s. 185–189.

---

¹⁰ Redundanci v těchto případech vylučuje J. Warchala (2003: 110), podle kterého se výrazy tohoto typu významně podílejí na specifické koherenci, spojitosti mluveného projevu. Obdobně chápe specifickou koherenci mluveného projevu i K. Bakuła (2008: 70).

- Mrázková K. (v tisku), *Spojka „nebo“ jako signál opravy v mluvené češtině*.
- Müllerová O., 1966, *K syntaxi nepřipravených mluvených projevů (Přídavné výrazy a konstrukce)*, „Slovo a slovesnost“, 27, s. 118–126.
- Müllerová O., 1996, *Výskyt a funkce slova no v českých textech prostě sdělovacího stylu*, „Stylistyka“, V, s. 222–229.
- Müllerová O., 2007, *Postpozitivní žejo, jo ve vzpomínkovém vyprávění. – Čeština v dialogu generací*, eds. J. Hoffmannová, O. Müllerová, Praha, s. 291–297.
- Rinas K., 2013, *Tři „nové“ modifikační částice v češtině: schválně, normálně a jako*, „Slovo a slovesnost“, 74, s. 163–177.
- Schiffrin D., 1987, *Discourse Markers*, Cambridge.
- Stenström A.-B., 1998, *From sentence to discourse: Cos (because) in teenage talk. – Discourse Markers*, eds. A. H. Jucker, Y. Ziv, Amsterdam, s. 127–146.
- Vondráček M., 2008, *Diskrétnost řečových jednotek. – Čeština v mluveném korpusu. Studie z korpusové lingvistiky 7*, eds. M. Kopřivová, M. Waclawíčová, Praha, s. 255–261.
- Vondráček M., 2015, *Jak na částice a citoslovce. – O. Uličný a kol., Preliminária k moderní mluvnici češtiny*, Olomouc, s. 207–216.
- Warchala J., 2003, *Kategoria potoczności w języku*, Katowice.
- Żydek-Bednarczuk U., 1994, *Struktura tekstu rozmowy potocznej*, Katowice.

*“Small words” and their contribution to the style
of spoken discourse*

In contrast to written language, spoken utterances evince a much higher incidence of deictics, indefinite and pseudo-demonstrative pronouns, contact particles (phatic expressions), specific conjunctions and other connectives, interjections, fillers and hesitation sounds. Corpus-based data should make it possible to attempt a new typology of such expressions (of a broad category of “discourse markers”), independent of the traditional categorization of the parts of speech. The research of spoken Czech syntax must take into account these groups of lexical means that are innate to spoken discourse, i.e. this important area where lexis and syntax meet. Such words as the Czech *jako*, *teda*, *jakože*, *jakoby* seem to be semantically vague or empty, but they have a special effect on the connectedness and cohesion of spoken discourse. Moreover, the syntax of spoken discourse has to be investigated in terms of its dialogic and processual nature, inevitably respecting the relationships between utterances and dialogue turns; that is why special attention must be given to “small words” employed at the beginning or end of various types of turns. Their participation in the turn-taking mechanism, as well as other

functions, demonstrates that the “small words” in most cases cannot be regarded as redundant expressions, and that they contribute to the style of spoken discourse.

Keywords: *spoken Czech, syntax, conversation, turn, parts of speech, particles, connectives, pronouns, interjections, discourse markers.*

